

*Stanislav SRETENović*¹

UDK: 327(497.11+44)''18/19''
Bibliid 0025-8555, 61(2009)
Vol. LXI, br. 4, str. 536-558
Izvorni naučni rad
Oktobar 2009.

FRANCUSKO-SRPSKI ODNOSI U XIX I XX VEKU

APSTRAKT

U ovom radu autor se bavi evolucijom francusko-srpskih odnosa tokom poslednja dva veka u evropskom, regionalnom i lokalnom kontekstu. Odnosi dva naroda koje je karakterisala materijalna nesrazmernost, geografska udaljenost i kulturna različitost sagledani su u njihovoj složenosti i promenljivosti intenziteta. Posebna pažnja je posvećena međusobnim raznolikim percepcijama dva naroda, percepcijama na koje je uticao splet političkih, ideoloških, ekonomskih i kulturoloških faktora određenog vremena. Autor zaključuje da na osnovu bogate tradicije francusko-srpskih odnosa u poslednja dva veka, Srbi danas raspolažu, kao retko koji balkanski narod, duhovnim kapitalom u Francuskoj na osnovu koga mogu da se dalje razvijaju dobri odnosi između dve zemlje i dva naroda u kontekstu procesa evropske integracije Srbije.

Ključne reči: Francuska, Srbija, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Jugoslavija, Balkan, Jugoistočna Evropa, međudržavni odnosi, istorija međunarodnih odnosa, uticaji, percepcije.

UVOD

Kada se danas u Srbiji govori o francusko-srpskim odnosima kroz istoriju, teško je otrgnuti se od jedne afektivne, iracionalne note koja se svodi na veličanje ili negiranje francusko-srpskog prijateljstva u prošlosti. U stvari, radi se o nedostatku kritičkog sagledavanja odnosa dva naroda i dve zemlje, odnosa koje je karakterisala materijalna nesrazmernost, geografska

1 Dr Stanislav Sretenović, naučni saradnik u Institutu za savremenu istoriju, Beograd, e-mail adresa: stanislav.sretenovic@eui.eu

udaljenost i kulturna različitost. Francuska je bila velika evropska sila koju su Srbi i Srbija malo interesovali. Ako preuzmemo terminologiju Fernana Brodela, Francuska je svoju političku, ekonomsku i kulturnu akciju prema drugim narodima i državama tradicionalno sprovodila u okviru tri prostora (Evropa, region, nacionalni okvir) i tri vremena (kratko, srednje i dugo). Srbija je bila mala, daleka zemlja koja je tek u drugoj polovini 19. veka stupila na evropsku scenu kao međunarodno priznati činilac. Pored toga, francusko-srpski odnosi nikada nisu bili isključivo bilateralni. Oni su uvek morali da uzimaju u obzir različite činioce koji su delovali na Balkanu: otomanski, habzburški, ruski i kasnije nemački i italijanski. Najzad, postavlja se i jedno od ključnih pitanja: kako se većinski republikanska, jakobinska i laička francuska kultura odnosila prema srpskoj kulturi, koja je u velikoj meri nosila monarhistička i religijska obeležja. U ovom tekstu akcenat će biti stavljen na period od kraja 19. veka, kada se Francuska zbog saveza sa Rusijom aktivnije interesovala za Srbiju, do pada Francuske 1940. godine koji je označio kraj perioda u kome je Francuska igrala ulogu tradicionalne velike sile.

SRBI – EGZOTIČAN NAROD (1804-1878)

Iako su efemerne Napoleonove Ilirske provincije obuhvatale i delove srpskog naroda, prve preciznije vesti o Srbima i Srbiji davali su putopisci, intelektualci i poslovni ljudi koji su se tokom 19. veka sa Istoka vraćali u Francusku.² Moguće je razlikovati tri francuska talasa pisanja o Srbima koja su, u skladu sa epohom nastanka, uglavnom bila romantičarskog karaktera.

Početkom 19. veka prve vesti o Srbima i Srbiji u Francuskoj bile su vezane za dva velika carstva, otomansko i austrijsko. Srbija je viđena kao egzotična teritorija koja je bila u stalnoj borbi za oslobođenje od otomanskog tutorstva i koja je bila opterećena unutrašnjim sukobima dve konkurentske dinastije Karađorđevića i Obrenovića. Te opise putovanja smenjuju radovi francuskih lingvisti, istoričara i geografa posvećeni istoriji Srbije, njenoj kulturi (naročito narodnoj junačkoj poeziji) i etničkoj prirodi Srba i Južnih Slovena. Broj tih radova je znatno povećan od vremena osnivanja, na Koleč d'Fransu u Parizu 1840. godine, Katedre za slovenske jezike i literaturu čiji je prvi profesor bio Poljak Adam Mickijević. Radovi koji su usledili bili su natopljeni ideologijom

2 Bibliografiju ovih dela videti u: Михаило Б. Павловић, *Од Есклавоније ка Југославији*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1994, 285 стр.; Михаило Павловић, *У двоструком огледалу. Француско-српске културне и књижевне везе*, Просвета, Београд, 1996, 201 стр.

revolucije iz 1848. godine. Sa nemačkim i italijanskim ujedinjenjem, otvaranjem Istočnog pitanja u 1870-im godinama i priznavanjem Srbije i Crne Gore kao nezavisnih država, broj radova posvećenih prošlosti „srpskih zemalja“ je naglo porastao.

Međutim, interesovanje za Srbiju kod francuske vlade su pobudila ekonomska i geostrateška razmatranja. Francuska je blagonaklono gledala na sticanje srpske autonomije u okviru Otomanskog carstva. Ona je 1839. osnovala u autonomnoj Srbiji svoj prvi konzulat. Francuski konzuli su u kneževini Srbiji uočavali značaj male zemlje, vazala Otomanskog carstva, za regionalnu trgovinu. Francuski konzul je 1842. razmatrao geografsku poziciju Srbije kao centralnog mesta koje je povezivalo Crno more i Mediteran sa germanskim svetom, što je tim oblastima omogućavalo međusobno upoznavanje. Upravo početkom 1840-ih godina, uspostavljene su i prve skromne trgovačke veze između Francuske i Srbije u kojima je Beograd bio raskrsnica tri puta ka francuskim mediteranskim lukama. Tada su i prvi srpski studenti, stipendisti srpske vlade, pošli na školovanje u Pariz sa ciljem da postanu buduća administrativna i intelektualna elita male balkanske zemlje. Francuska vlada je pokazala značajniji strateški interes za kneževinu Srbiju u anti-ruskoj perspektivi, za vreme Krimskog rata. Od 1853. do 1855. u Srbiji je u misiji boravio inženjerski kapetan francuske armije Ipolit Florentan Mondan sa ciljem da ispita sposobnost Srbije za odbranu od eventualnog ruskog napada na Osmansko carstvo sa Dunava. Mondan je zatim postao srpski ministar vojni (1862-1865), a njegov saradnik je bio Milivoje Petrović Blaznavac, učenik francuske artiljerijske škole u Mecu. Srpski vojni i dinastički krugovi sve više su se vezivali za Francusku. Obe srpske dinastije su bile vezane za Francusku po privatnoj liniji. Budući kralj Milan Obrenović, primio je vest o svom dolasku na tron 1868 u Parizu gde se školovao u jednom od najelitnijih liceja. Budući kralj Petar I Karađorđević, izašavši iz čuvene vojne škole San Sir u generaciji „Puebla“ gde je stekao značajna poznanstva među francuskom vojnom elitom, dobrovoljno je učestvovao u francusko-pruskom ratu 1870/71. kao kapetan francuske armije.

SRBIJA-MALA BALKANSKA DRŽAVA SA PREVELIKIM AMBICIJAMA (1878-1914)

Jedna od posledica Berlinskog kongresa bila je povećanje francuskog interesovanja za ekonomske poslove u Srbiji. Odredbe Berlinskog kongresa obavezivale su Srbiju da sagradi deo železničke pruge kroz svoju teritoriju kako bi povezala austrougarsku i tursku železničku mrežu, što je ranije stavljano na teret Otomanskog carstva. U izgradnji železničke mreže kroz

Srbiju učestvovala su i francuska preduzeća. Francuska je zajedno sa Nemačkom i Austrougarskom učestvovala u davanju zajmova srpskoj državi. Francuske diplomate su videle nezavisnu Srbiju u „otomanskoj“ perspektivi francuske spoljne politike: oni su povezivali mrežu puteva, finansije i trgovinu Srbije sa Mediteranom i širokim prostorom Otomanskog carstva kome je Francuska bila tradicionalni zaštitnik. Od 1861. Francuska je imala sa Otomanskim carstvom trgovinski ugovor koji joj je dodeljivao klauzulu najpovlašćenije nacije što su Francuzi želeli da primene i na nove balkanske države. Ali, francuska otomanska perspektiva vodila je Francusku na Balkan protiv volje Rusije i Velike Britanije.

Ipak, do promene je došlo 1893. godine kada je sklopljen francusko-ruski savez. Francuski političari i diplomate uvode Balkan u svoja strateška razmatranja a prednost u političkom smislu daju Rusiji na račun Austro-Ugarske. Srbija je postala zemlja za koju se Francuzi značajnije interesuju u ekonomskom, pa i kulturnom pogledu. Carska otomanska banka je bila prva francuska ustanova koja se na duže vreme povezala sa srpskim finansijama. Pored toga, Srbija je pokazivala spremnost da uspešno organizuje svoje finansije, čime se znatno razlikovala od otomanskih finansija u rasulu, na šta je sa odobravanjem gledano u Parizu. Međunarodnim aranžmanom, poznatim pod nazivom Protokol u Karlsbadu iz 1895, Srbija se obavezala da će osnovati Nezavisnu upravu monopola, centralizovanu i dobro organizovanu instituciju koja je davala garancije za srpske zajmove u inostranstvu i u čijem poslovanju su učestvovali jedan francuski i jedan nemački predstavnik. Ta institucija je postala izuzetno cenjena u poslovnim i diplomatskim krugovima u Francuskoj, pa je uskoro dozvoljeno upisivanje srpskih menica na parisku berzu što je u ono vreme predstavljalo izraz poverenja u finansije jedne male zemlje. Uspešan razvoj srpskih finansija doveo je do širenja poslova sa Srbijom u kojima su učestvovali Francuzi. Godine 1901 osnovan je francusko-italijansko-rusko-srpski konzorcijum za izgradnju jadranske železnice koja je trebalo da poveže Srbiju sa Jadranskim morem kod Svetog Jovana Medovanskog u albanskom delu Otomanskog carstva. Ubrzo potom počinju i srpske nabavke francuskog oružja kod Šnajdera iz Le Krezoa, a 1904. godine počinje sa radom Francusko društvo borskih rudnika.

Krajem 19. i početkom 20. veka i interesovanje francuskih intelektualaca i publicista za Srbiju dobilo je novi pravac. Srbi su privukli pažnju nove generacije francuskih intelektualaca koja je tražila redefinisane francuske spoljne politike u antinemačkoj perspektivi. Oni su razmišljali u, za ono vreme, modernim kategorijama geostrategije, ekonomije i trgovine. Razvoj nemačke

ekonomije je izazivao kod te grupe Francuza podeljena osećanja koja su se kretala od poštovanja nove nemačke snage do straha od nemačkog prodora na Istok na koji se tradicionalno gledalo kao na francusku zonu uticaja. Tada su Srbi viđeni kao prirodna brana nemačkom prodoru potpomognutom od Austro-Ugarske, a pored Srba u tom kontekstu se prvi put govori i o Južnim Slovenima. Novo interesovanje za Srbe među francuskim intelektualcima može da se objasni razlozima francuske unutrašnje politike. U kontekstu afere Drajfus, okretanje spoljnoj politici trebalo je da služi unutrašnjoj politici kako bi se prevazišao politički i ideološki rasep među Francuzima izazvan tom aferom. Istoričar Ernest Lavis je u to vreme pozivao Francuze na nacionalno pomirenje u ime Francuske. U to vreme stasala je i nova generacija srpskih političara i diplomata obrazovanih u Francuskoj. Tada se javlja i pojam posebnog ličnog prijateljstva između francuskih i srpskih diplomatskih predstavnika po evropskim metropolama, koji je uglavnom baziran na njihovom poznanstvu iz vremena studija u Parizu. Pojam francusko-srpskog ličnog prijateljstva je imao jednu klijentelističku notu na osnovu koje su francuske diplomate sakupljale informacije o odnosima na Balkanu koji su obično smatrani komplikovanim i teškim. U tom smislu, karakterističan primer je prijateljstvo Arsena Anrija i Milovana Milovanovića, francuskog doktora prava iz 1888. godine, koji su u isto vreme bili poslanici svojih zemalja u Bukureštu. Ali, francuske starije diplomate nisu gajile posebne simpatije za Srbe. „Dinastije“ francuskih diplomata koje su tradicionalno boravile u velikim gradovima Evrope kao što su London, Berlin, Petrograd, Carigrad i Rim u Srbima su videli remetilački faktor u Evropi. Za vreme Aneksione krize, jedan od doajena francuske diplomatije Pol Kambon u pismu svome sinu iz 1908 je rekao: „Oni ludaci Srbi spremni su na nepromišljeni potez“.³

Međutim, godina 1909/10. i kraj Aneksione krize bila je prelomna za francusko ekonomsko i kulturno ustoličenje u Srbiji. Dok je na političkom planu obuzdavala delovanje svoje saveznice Rusije, francuska vlada je u okviru svoje politike održavanja *statusa quea* Evropi ponudila Srbiji aktivnu ekonomsku podršku i snažan kulturni uticaj za njeno prihvatanje svršenog čina- austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine. Za lektora za francuski jezik na Beogradskom univerzitetu postavljen je 1909. godine veliki poštovalac srpske kulture i istorije Gaston Gravije, dok je aktivnost Francuskog literarnog društva osnovanog 1904. godine u Beogradu pojačana posebno u unutrašnjosti Srbije. Francusko prisustvo u Srbiji pojačano je u

3 Paul Cambon, *Correspondance 1870-1924*, II, Paris, 1940, p. 246.

oblasti finansija koje su više od deset godina davale dobre rezultate. Jula 1910. godine osnovana je Francusko-srpska banka u Beogradu koja će postati nosilac francuskog ekonomskog uticaja u Srbiji. Osnivanje ove banke bilo je posledica političkih promena u Otomanskom carstvu izazvanih mladoturskom revolucijom. U osnovi Francusko-srpske banke nalazio se francuski protestantski kapital oličen u bankarima Raulu Maleu i Roberu Navilu koji su u Beograd došli iz Bejruta gde su bili u upravi podružnice Carske otomanske banke. U Beograd su došli pod pritiskom mladoturskog nacionalizma koji se suprotstavljao francuskom kapitalu i koji je vršio pritisak za otpuštanje hrišćanskih službenika (Grka i Jermena) iz Carske otomanske banke. Francuski protestantski bankari su dakle smatrali Srbiju i Balkan prihvatljivijim sredinama za razvoj njihovih poslova nego što su to bili Otomansko carstvo i Bliski istok. Za to vreme, Srbi pokazuju veliku umešnost u jačanju odnosa sa francuskom vladom i tradicionalno uticajnim krugovima francuskog društva. U tom smislu je karakteristična poseta kralja Petra I Karađorđevića i ministra inostranih poslova Milovana Milovanovića Parizu u novembru 1911. godine. Sa predstavnicima francuskog ministarstva spoljnih poslova razgovarali su o ekonomskim temama, a potom su bili primljeni i od strane slobodnih zidara. Sledeće godine, iz Beograda, srpski slobodni zidari na čelu sa Đorđom Vajfertom pozvali su svoju sabraću da uzmu u zaštitu balkanske hrišćane protiv „turskog fanatizma i varvarstva“ pozivajući se na vrednosti Francuske revolucije i na italijansko i nemačko ujedinjenje, a deo francuske štampe širio je pozitivnu sliku o Srbiji.

U proleće 1912, u kontekstu krize u Agadiru, pogoršanja francusko-nemačkih odnosa i italijansko-turskog rata, francuska vlada na čelu sa Remonom Poankareom napustila je tradicionalnu politiku *statusa kvoa* na Balkanu i pored protivljenja uticajne grupe političara i diplomata koji su želeli opstanak Otomanskog carstva. Francuska je pustila svog ruskog saveznika da politički deluje u balkanskim pitanjima, ali ekonomski i kulturno, gledajući korak dalje od ruskog preuređenja Balkana, videla je mogućnost da obezbedi čvrsta prijateljstva i uticaj u malim balkanskim državama koje su se uvećavale na račun „bolesnika sa Bosfora“. Tako je Srbija 1913. godine dobila prvi, isključivo francuski zajam, bez učešća drugih zemalja. Kao rezultat Balkanskih ratova, kulturni odnosi Francuske i Srbije su prošireni i na oblast religije: dve francuske katoličke škole, kao i izraelitska škola u Bitolju (Monastiru) od tada su se nalazile na srpskoj teritoriji. Može se reći da je 1914. godine Francuska ostvarila dominantan ekonomski i kulturni uticaj u Srbiji.

NEFORMALNO SAVEZNIŠTVO (1914-1918)

O francusko-srpskim odnosima za vreme Prvog svetskog rata u istoriografiji pisano je mnogo naročito sa stanovišta vojnih operacija i pomoći koju su Francuzi pružili Srbima. Međutim, neophodno je ukazati i na nekoliko pitanja koja treba da budu objašnjena a koja se tiču političkih i diplomatskih odnosa, različitih geostrateških vizija i stvaranja pozitivnih slika jednih o drugima iz propagandnih razloga.

Kao prvo, treba objasniti stav Pariza prema sarajevskom atentatu. Sarajevski atentat nije dobro primljen u Francuskoj. Francuska štampa je pisala o „kriminalnom činu jednog zanesenjaka“, a francuska vlada je bila sklona da za taj događaj traži srpske kompenzacije Austro-Ugarskoj. Kao drugo, kada je izbio rat, Srbi nisu imali formalan savez sa Francuskom. Francuzi nisu ušli u rat zbog Srbije, nego zbog Rusije sa kojom su bili u savezničkom odnosu. Kao treće, javlja se i problem ratnih ciljeva sila Antante i Srbije. Srbija je sa Niškom deklaracijom iz decembra 1914. godine i željom da ujedini sve Srbe, Hrvate i Slovence u jednoj državi objavila ratni cilj koji se razlikovao od ratnih ciljeva sila Antante. Dok je Antanta težila prvenstveno izbacivanju neprijatelja sa svojih teritorija, Srbija je tražila da dobije teritorije jedne strane države. Francuzi tada nisu razmišljali o rasparčavanju Austro-Ugarske i Niška deklaracija nije imala odjeka u Parizu. Francuski političari i vojna lica su se, međutim, podelili oko pitanja otvaranja novog fronta na Sredozemlju. Dok je Žorž Klemanso smatrao da se pobjeda može izvojevati isključivo na Zapadnom frontu, Aristid Brijan je bio pobornik otvaranja jednog sporednog fronta koji bi odvlačio snage Centralnih sila. U vojnoj komandi, Žozef Žofr je predstavljao pristalice Zapadnog fronta, dok je Luj Franše d'Epere predstavljao pobornika otvaranja Sredozemnog fronta.

Stav Francuske prema Srbiji za vreme rata treba analizirati i sa stanovišta francusko-italijanskih odnosa. Francuska je, zajedno sa Velikom Britanijom i Rusijom, potpisala aprila 1915. Londonski ugovor koji je Italiji, za ulazak u rat na strani Antante, obećavao teritorije na koje je pretendovao hrvatski i slovenački nacionalizam potpomognut iz Srbije u okvirima jugoslovenskog programa srpske vlade. Ipak, Francuska je podržavala Srbiju finansijski, materijalno i moralno. U toku 1915. i 1916. godine, Francuska je učestvovala u srpskoj Golgoti, pružila je utočište i oporavak poraženoj srpskoj vojsci i primila je srpske đake i studente u svoje škole i univerzitete. Posle propasti britansko-francuske ekspedicije na Galipolju, pod uticajem Aristida Brijana i njegovog saradnika Filipa Berteloa, otvoren je Solunski front. „Hrabra“ i „mučenička“ Srbija, kako se u ono doba govorilo u Francuskoj, sticala je

simpatije dela francuske javnosti. Ali, ovde treba ukazati na jednu činjenicu o kojoj se nije mnogo pisalo u istoriografiji. Francuski intelektualci rade na svesnom prevazilaženju kulturoloških razlika između Francuza i Srba što je predstavljalo propagandni čin koji je bio posledica zajedničke borbe u ratu. Francuski univerzitetski profesori, naročito stručnjaci za antiku i geografiju, kao što su bili Viktor Berar i Ernest Deni predstavljali su vojnu saradnju Francuske i Srbije protiv zajedničkih neprijatelja u ratu kao „prirodni“ nastavak viševjekovnih, dobro učvršćenih francusko-srpskih odnosa. Borba na strani Francuske predstavljena je kao odbrana klasičnih vrednosti, pa prema tome sveopštih vrednosti slobode i jednakosti koje je preuzela Francuska revolucija, naspram „varvarstva germanizma“. Srpske pobjede na Ceru i Kolubari tumačene su kao trijumf slobode i upoređivane sa pobjedama Grka na Maratonskom polju, Salamini i Plateji ili Francuza na Valmiju. Razlika između francuskog republikanizma i srpskog monarhizma prevazišla je tako što je podvlačen nacionalni karakter srpske dinastije. Kralj Petar je poređen sa francuskim generalima iz vremena Revolucije koji su, ne štedeći svoje živote, ravnopravno sa vojnicima učestvovali u okršajima na bojniom polju.

Ipak, prelomna godina u ratu, pa i u francusko-srpskim odnosima, bila je 1917. Te godine u rat na strani Antante su ušle Sjedinjene Američke Države; Rusija, tradicionalni podržavalac Srba, je izašla iz rata zbog boljševičke revolucije; a Italija, saveznica Antante, je doživela poraz kod Kobarida (Kaporeta). Austrougarskoj pobjedi kod Kobarida u velikoj meri su doprineli hrvatski i slovenački odredi koji su se borili protiv Italijana. Italijanski poraz je ojačao hrvatski i slovenački nacionalizam unutar Austro-Ugarske na šta je srpska vlada blagonaklono gledala. Međutim, ni Krfska deklaracija nije imala odjeka u Parizu. Sa druge strane, na Solunskom frontu, na strani saveznika borila se šarolika vojska koju nisu činile samo francuske i srpske trupe već i britanski, italijanski i grčki odredi. Javljali su se mnogi problemi u organizaciji i komandovanju tako različitim armijama. Italijani su osporavali francusku vrhovnu komandu, dok su Srbi često težili da povlače samostalne poteze. Francuzi su promenili nekoliko vrhovnih komandanata na Solunskom frontu u nadi da će smiriti nesuglasice. U Solun su slati generali sa iskustvom u komandovanju francuskim kolonijalnim trupama: Moris Saraj, Luj Gijoma i Luj Franše d'Epere. Pošto je stabilizovana komanda na Solunskom frontu, u francusko-srpskim odnosima se javio problem cilja ofanzive od 15. septembra 1918. godine. Da li je cilj te ofanzive bio oslobođanje Srbije od neprijatelja ili ostvarivanje južnoslovenskog ujedinjenja? Kako objasniti činjenicu da su francusko-srpske trupe prešle Dunav i stupile na teritoriju Austro-Ugarske iako

je sa tom zemljom 3. novembra potpisano primirje u Vila Đusti? Akcije francusko-srpskih trupa u završnici rata mogu se objasniti željom Franše d'Eperea da napreduje ka Minhenu i Nemačkoj, što je iskoristila srpska komanda da zaposedne teritorije koje je smatrala južnoslovenskim i na taj način *de facto* izvrši ujedinjenje. Na Pariskoj mirovnoj konferenciji, francuski delegati su podržavali stavove srpskih predstavnika, iako su ih u nekoliko slučajeva smatrali suviše ekstremnim. Francuzi nisu priznali novu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca odmah po njenom proglašenju, već su čekali završetak rada mirovne konferencije koja je odredila granice novonastale države.

VRHUNAC ODNOSA, PAD I PONOR (1918-1940)

Prema jednoj anegdoti, u junu 1934, prilikom posete Pragu koja je imala cilj da osnaži savez Francuske sa prijateljskim zemljama u Istočnoj Evropi, francuski ministar inostranih poslova Luj Bartu je rekao: „Želim da se zahvalim mojim prijateljima Čehoslovenima i nadam se da ću uskoro ojačati veze Francuske sa našim prijateljima Jugoslovacima“. Na osnovu ove anegdote možemo da se zapitamo koliko su zaista Francuzi poznavali ogromni šaroliki prostor od Baltika do Jadrana koji je 1918. godine bio oslobođen vekovnih carstava (nemačkog, austrijskog i ruskog). Iako Srbi nisu bili glavna preokupacija Francuske u Istočnoj Evropi posle rata, oni su ipak bili poznati Francuzima zbog njihove borbe za nezavisnost tokom 19. veka i naročito zbog francusko-srpskog prijateljstva po oružju za vreme rata.⁴ Zbog bogatstva i intenziteta francusko-srpskih odnosa, period od kraja rata 1918. do ubistva kralja Aleksandra 1934. godine može se smatrati vrhuncem odnosa između dva naroda. Veoma je važno pitanje ko su bili ljudi u Francuskoj koji su pokazivali interesovanje za Srbe u ovom periodu, na osnovu kojih vrednosti su oni gradili sliku o Srbima, a zatim u kojoj meri su te slike uticale na donošenje političkih odluka francuske vlade.

Percepcije Srba kod Francuza između dva rata bile su mnogobrojne, bogate, raznovrsne, često suprotstavljene. One su zavisile od obrazovanja, kulture i generacije pojedinaca ali i od iskustva i ličnih i državnih interesa koji su se menjali tokom vremena. Važno je bilo da li su oni nastupali kao predstavnici francuske države ili u ime privatnih institucija. Akteri i posmatrači francusko-srpskih odnosa bili su dakle raznovrsni: radilo se ne samo o diplomatama, već i

4 Iscrpna bibliografija francuskih autora nalazi se u: “Bibliographie Balkanique 1920-1930”, *Revue des Balkans* (directeur Léon Savadjian), Nouvelle série, vol. 2 et 3, avril-septembre 1931, 270 p.

o vojnim licima, parlamentarcima, političarima, ekonomskim stručnjacima, publicistima, intelektualcima, univerzitetskim profesorima, sveštenicima i misionarima. Ako uzmemo za primer francuske diplomate, oni su često odražavali ili prihvatili stavove vlada zemalja u kojima su službovali, naročito ako su u njima dugo boravili. Ipak, karakteristika svih Francuza koji su se bavili Srbima bila je da su poznavali srpsku političku, vojnu i intelektualnu elitu još pre 1914. godine i za vreme rata, pa je ovaj emotivni i kumulativni faktor umnogome uticao na uobličavanje njihovih stavova. Međutim, percepcija Srba i ostalih južnoslovenskih naroda više je govorila o francuskim interesima i ideološkim razlikama nego o samim narodima o kojima se govorilo. Moguće je razlikovati tri grupe Francuza koji su se bavili Srbima u međuratnom periodu. To su: Srbofili, republikanski turkofili i pobornici socijalnog katoličanstva.

*Srbofili.*⁵ Ova grupa Francuza se oslanjala na specifičnu kulturu koja je bila nasleđena iz 19. veka i koja je u Srbima videla simbol oslobođenja ugnjetenih naroda od Otomanskog i Habsburskog carstva. Srpski vojnici-seljaci koji su se beskompromisno borili protiv osvajača za vreme Velikog rata, podsećali su ih na vojnike-seljake pobedničke francuske Treće Republike. U Srbima su videli činilac koji je u stanju da izgradi južnoslovensku državu na jugoistoku Evrope, „snažnu i prosperitetnu“, što je značilo stvaranje jedne liberalne, demokratske ali centralizovane države u francuskoj orbiti. Na Srbiju su gledali kao na Pijemont Balkana i stub izgradnje države čiji je jugoslovenski identitet tek trebalo izgraditi, od viših administrativnih i intelektualnih krugova ka nižim slojevima društva, preko elite okupljene oko dinastije Karađorđević i vojske.

Francuzi Srbofili su bili institucionalno najbolje organizovani. U periodu neposredno posle rata, oni su se prvo organizovali ne u Francuskoj, već u novoj Kraljevini SHS u okviru „Društva prijatelja Francuske“ osnovanog u martu 1920 u Beogradu na tradicijama „Francuskog literarnog društva“ iz 1904. Počasni predsednik novog društva bio je francuski poslanik u Beogradu Žozef d’Fontene, a sekretar Iv Šatenjo, lektor za francuski jezik u Beogradu. Ipak, moguće je razlikovati dve grupe „srbofila“ u francuskoj vojsci, parlamentu i javnom mnjenju: „kolonijaliste“ i „kontinentaliste“. Zajednički im je bio strah od „germanizma“, bojazan od novog nemačkog uspona, nalik onome od pre rata. „Kolonijalistima“ nazivamo ljude koji su imali veze sa francuskim kolonijalnim teritorijama ili protektoratima u Sredozemlju pre 1914, i koji su tokom

5 Detaljnije o ovoj grupi videti u: Stanislav Sretenovic, “Les ‘philoserbes’ en France au temps du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes, 1918-1929”, u: *Les relations franco-yougoslaves dans l’entre-deux guerres (1918-1940)*, Etudes danubiennes, tome XXIII, n° 1-2 (2007), pp. 119-148.

rata služili u Istočnoj armiji ili su je podržavali. Oni su bili vrlo podozrivi prema konkurenciji „latinske sestre“ – Italije u Sredozemnom basenu. Ovu grupu činili su maršal Luj Franše d’Eepe i admiral Lisijen Lakaz, kao i republikanski „nacionalisti“ sa istoka Francuske, koje je oličavao Luj Maren, uticajni parlamentarac poznat Srbima iz predratnog perioda. Ova grupa je brojala i nekoliko nacionalista iz *Lige patriota* i „romantičare“ u stilu 19. veka iz *Francuske alijanse* i *Laičke misije*. Oni su počeli da se organizuju u Parizu od 1928. godine, u okviru *Francuskog društva prijatelja Jugoslavije*. Druga grupa, koju su sačinjavali „kontinentalisti“, bila je ideološki suprotstavljena prvoj. Okupljala je ljude sa francuske levice, bliske Eduaru Eriou, Polu Penleveu i slobodnim zidarima. Bili su to intelektualci i poslovni ljudi koji ne samo da su želeli jaku i jedinstvenu južnoslovensku državu predvođenu Srbima kako bi napravili prepreku Nemačkoj, nego su je, zbog jačanja fašizma u Italiji, posmatrali i kroz ideološku prizmu, kao bedem koji bi predstavljao zaštitu od fašizma.

Republikanski turkofili su svoje stavove zasnivali na iskustvu nasleđenom od pre rata. Bili su pristalice republikanizacije Balkana na mladoturski način. Kao protivnici francuske kolonijalne politike, oni su u Srbima videli nosioce imperijalizma i kolonijalizma na Balkanu, naročito u odnosu na Albaniju. U Srbima su videli militariste i šoviniste, a albansku kulturu, nasleđenu iz otomanskog vremena, videli su kao miroljubivu i okrenutu ekonomskom razvoju. Srbe su smatrali odgovornim za zločine nad civilnim stanovništvom za vreme Balkanskih ratova i Prvog svetskog rata, a posle rata, za kršenje prava manjina propisanih u okviru Društva naroda.

Predstavnici ove grupe bili su Žisten Godar, poslanik i senator departmana Rona, ministar rada 1924-1925. i ministar zdravlja 1932, radikal a zatim radikal-socijalista i Pol Esturnel de Konstan, poslanik i senator departmana Sart do svoje smrti 1924, francuski plemić, ali deklarisan republikanac, radikal sa socijalističkim tendencijama, dobitnik Nobelove nagrade za mir 1909. godine. Oni su se organizovali u okviru Karnegijeve fondacije za međunarodni mir. Esturnel de Konstan je bio predsednik Karnegijeve istražne komisije o Balkanskim ratovima, a Godar njen uticajani član. Posle rata, Godar je bio aktivni član *Francuskog udruženja za Društvo naroda* u okviru koga je podržavao albanske tužbe protiv Kraljevine SHS. Godar je bio vezan i za francuske ekonomske krugove koji su pre rata poslovali sa Otomanskim carstvom. Novembra 1922, pod uticajem Godara i Esturnel de Konstana osnovana je Francusko-albanska privredna komora u Parizu sa obimnim programom francuske ekonomske ekspanzije u Albaniji. Godar je delovao u ime Državne uprave železnica i javnih radova, preduzeća koje je pre rata

izvodilo javne radove u Otomanskom carstvu i koje je bilo u konkurenciji sa drugim francuskim preduzećima na Balkanu. Ovoj grupi treba pridodati i novinara pri Društvu naroda Ludovika Nodoa⁶ koji je bio aktivan u *Nacionalnom komitetu za socijalne i političke studije* iz Pariza. On je Srbe video kao osvajače koji su vodili snažnu asimilatorsku politiku prema Albancima i Bugarima na Kosovu i u Makedoniji. Slične stavove zastupali su i takozvani Alzašani čiji je predstavnik bio univerzitetski profesor i bugarofil Andre Mazon koji je bio naklonjen ideji federalizacije Kraljevine SHS i protivan prevlasti Srba na Balkanu.

Pobornici socijalnog katoličanstva. Preteča ove grupe je Šarl Rive, dopisnik lista *Le Ton (Le temps-Vreme)* u 1920-im godinama, koji je svoje stavove zasnivao na stavovima Stjepana Radića i HSS-a. Polazeći od nacionalnih, kulturoloških i etničkih stereotipa austro-ugarske propagande za vreme rata, on je poistovećivao Veliku Srbiju sa Jugoslavijom, a mentalitet Srba je smatrao osvajačkim. U nešto drugačijoj i blažoj formi, ideju da srpska prevlast u Kraljevini SHS guši posebnost drugih naroda, naročito Hrvata i Slovenaca, zastupao je Alfred Margen, ubeđeni radikal-socijalista, poslanik francuskog parlamenta, povezan sa industrijskim krugovima i zainteresovan za pitanja poljoprivrede.

Grupu pobornika socijalnog katoličanstva su činili poslanici francuskog parlamenta Rober Šuman, budući „otac Evrope“ posle Drugog svetskog rata i Ernest Peze. Šuman je boravio u informativnoj misiji u Kraljevini Jugoslaviji 1934. godine⁷ a Peze, sledeće, 1935. Po njihovom mišljenju, Srbi su bili poslednji nosioci propalog ruskog despotizma u Evropi. Smatrali su da je diktatura kralja Aleksandra istočnjačkog karaktera i da je ona terorizala narode sa zapadnom kulturom. Podvlačeno je da su ti narodi bili različiti od Srba i da su imali svoju individualnost. Isticali su potrebu povratka na ustavni režim i federalizaciju Kraljevine. Po njima, sistem koji su Srbi izgradili u Kraljevini bio je kopija ruskog carističkog režima: Srbi su bili korumpirani i monopolisali su pozicije u vojsci, policiji, finansijama i administraciji. Šuman se protivio što su Srbi brisali svako sećanje na istorijske i etničke granice i posebnosti u Kraljevini i isticao je da su Srbi podeljeni na Srbe iz Srbije i Srbe van Srbije, pri čemu su Srbi van Srbije bili zajedno sa Hrvatima u opoziciji diktaturi. U

6 Ludovic Naudeau, "Le nouveau secrétaire général de la Société des nations", *L'illustration*, 1er juillet 1933.

7 Documents diplomatiques français (DDF), série 1, tome VII, Paris, 1979, document 411, Note du sous-directeur d'Europe, Paris, le 3 octobre 1934.

svojim izveštajima francuskom Ministarstvu inostranih poslova (Ke D'Orseu), Šuman i Peze su se oslanjali na stavove koje su iznosili članovi HSS-a i hrvatski intelektualci i niži činovnici sa kojima su razgovarali prilikom posete.

Možemo se zapitati u kojoj meri su različite francuske percepcije u međuratnom periodu uticale na donošenje političkih odluka francuske vlade u odnosu na Srbe i Kraljevinu SHS/Jugoslaviju.

Francuska diplomatija se nije nikada priklonila ni jednoj od pomenutih različitih grupa, ali je ipak pokušavala da iskoristi njihovo delovanje i pri tom ublaži njihov ekstremizam. Ke D'Orse je sledio savete svojih diplomata samo onda kada su bili u skladu sa opštom politikom Francuske u Evropi, zasnovanom na principima utvrđenim mirovnim ugovorima iz 1919/20. godine. Srbi su u toj perspektivi bili stub novonastale južnoslovenske države koja je bila samo jedna karika u anti-nemačkom lancu francuske politike bezbednosti, snage i uticaja u Istočnoj Evropi. Međutim, od 1925, od vremena ugovora u Lokarnu, među vodećim ličnostima Ke D'Orsea, već je bilo moguće razlikovati dve grupe suprotstavljene oko taktike koju treba primeniti u okviru francuske politike u Evropi. Generalni sekretar Ke D'Orsea Filip Bertelo, predstavljao je krilo francuskih „bočnih savezništava“ sa zemljama na istoku Nemačke i bio je naklonjen vojnom jačanju Kraljevine SHS i Rumunije, uprkos stalnom italijanskom protivljenju. Ministar inostranih poslova Aristid Brijan bio je „realniji“: on je bio istomišljenik Anglosaksonaca i Italijana više nego malih istočnih zemalja. U to vreme se u Ke D'Orseu Srbi, zajedno sa Rumunima, javljaju kao daleki „siromašni rođaci“ Francuske koja je i sama gubila svoju prevlast u Evropi. Takvi pogledi su bili posledica nove situacije u Evropi u kojoj su ekonomski i finansijski faktori a ne samo geostrateški dolazili u prvi plan francuske politike. Pri kraju 20-ih godina XX veka i kulturološki faktori postaju značajni za francusku vladu naročito pod uticajem nove institucije za bavljenje kulturnom politikom u svetu osnovane unutar Ke D'Orsea januara 1920 – Servisa za francuske poslove u inostranstvu. Unutar tog servisa, posebno se isticala aktivnost mladih „galikanaca“ francuske kulturne diplomatije, Luja Kanea i Žana Marksa, koji su bili obrazovani u francuskoj školi u Rimu. Oni su uočili četiri kulturna pojasa u Kraljevini sa većinskim srpskim, hrvatskim, slovenačkim i slovenskim stanovništvom Makedonije. Pogledi Ke D'Orsea su se na taj način približili realnosti na terenu o postojanju različitih naroda koji su činili Kraljevinu Jugoslaviju. Krajem 20-ih i početkom 30-ih godina XX veka, Ke D'Orse je postavio osnovu za razmišljanja o unutrašnjoj reorganizaciji Kraljevine ali uz očuvanje njene spoljnopolitičke celovitosti, što će postati prioritet francuske diplomatije u drugoj polovini 30-ih godina XX veka i što će

biti prekinuto izbijanjem Drugog svetskog rata. Na simboličkom nivou, ubistvo kralja Aleksandra i Luja Bartua u Marseju 1934. godine, bilo je tužno svedočanstvo o opadanju francusko-srpskih odnosa koje je pratilo opadanje značaja Francuske kao velike sile i ulazak Francuske u period „ponora“ kako je francuski istoričar međunarodnih odnosa Žan Batist Diroznel nazvao francusku poziciju za vreme Drugog svetskog rata.⁸

VIŠI, SLOBODNI FRANCUZI I SRBI

U Hitlerovom „svetskom poretku“, Francuska i Srbija su svedene na marionete za izvlačenje sirovina za privredu Trećeg rajha. Ipak, sećanje na francusko-srpsko prijateljstvo je opstalo kod Srba svih ideoloških orijentacija, ali je ono svedeno na lični čin pojedinaca. Kontakti između Francuza i Srba u to vreme bili su retki i često beznačajni, a francusko-srpski odnosi u najizraženijoj formi odvijali su se na nivou percepcija. Pozivanje na tradiciju francusko-srpskog prijateljstva imalo je uglavnom propagandnu funkciju međusobnog bodrenja Srba i Francuza u tragičnim uslovima rata i egzila. Srpske poruke pune emocija prema Francuzima u više navrata je prenosila britanska radio-stanica BBC, a u Londonu je zabeleženo nekoliko manifestacija u slavu tradicionalnog prijateljstva organizovanih od strane Srba u egzilu.⁹ Možda je najbolje svedočanstvo francusko-srpskog prijateljstva kao ličnog čina u okolnostima svetskog rata okupljanje nekolicine Srba na čelu sa kraljem Petrom II Karađorđevićem u Londonu 1942. godine, radi odavanja pošte tada preminulom francuskom maršalu Franše d'Eepeu, velikom poštovaocu Srba. Kraljevska vlada je u jesen 1941. godine odlučila da akredituje pukovnika Božina Simića kao svog predstavnika pri Komitetu slobodnih Francuza generala Šarla De Gola. Ali, pukovnik Simić, osim nekoliko zapažanja o odnosima Anglo-Amerikanaca i Francuza i nade da će ponovo ugledati „jaku Francusku“, nije imao konkretnih rezultata u svojoj aktivnosti.¹⁰ Veru u „francuski duh“ i „francusku istoriju“ kao oličenja tekovina ljudske civilizacije podvlačio je general Dragoljub Draža Mihajlović u pismu koje je aprila 1942. sastavio za

8 Jean-Baptiste Duroselle, *L'Abîme, 1939-1945*, Impremerie nationale, Paris, 1982.

9 Stevan K. Pavlowich, „General De Gaulle: The Free French and Yugoslavia”, in *Unconventional Perceptions of Yugoslavia*, East European Monographs, Columbia University Press, New York, 1985, pp. 2-12.

10 Бранко Петрановић, „Југословенско-француски односи у Другом светском рату 1939-1945“, у Славенко Терзић (ур.), *Југословенско-француски односи*, Историјски институт, Зборник радова, књига 10, Београд, 1990, стр. 304-305.

maršala Filipa Petena,¹¹ čelnika višijevske Francuske, pomalo naivno verujući da će uticati na vremešnog francuskog maršala da promeni politiku i povede opšti ustanak u Evropi protiv nacizma. O naglašeno sentimentalnom srpskom viđenju Francuske, više nego o francusko-srpskim odnosima za vreme rata, govori i pismo koje je general Mihajlović pripremio maja 1942. za Pjera Lavala¹² neposredno posle njegovog pristupanja uz Hitlerovu Nemačku. U smislu precenjivanja značaja Francuske ali sa drugih ideoloških stanovišta, treba razumeti i pismo koje je Dimitrije Ljotić kao ministar u vladi Milana Nedića, poslao Petenu u kome je francuskog maršala molio da ga posavetuje kako da Srbija, po ugledu na Francusku, zadrži svoj identitet u hitlerovskom poretku.¹³ Ipak, najupečatljiviji gest u francusko-srpskim odnosima za vreme rata bilo je dodeljivanje od strane generala De Gola francuskog ordena Ratnog krsta generalu Mihajloviću i još sedmorici oficira kraljevske vojske.¹⁴ De Gol je cenio generala Dražu Mihajlovića i o njemu se sa simpatijama izražavao u svojim memoarima objavljenim posle rata.¹⁵ Međutim, pod uticajem novih okolnosti na svetskim ratištima i jačanja uticaja Sovjetskog Saveza u antihitlerovskoj koaliciji, tokom 1943. godine dolazi do prvog pomena akcija komunističkog pokreta Josipa Broza Tita u štampi Slobodnih Francuza a nekoliko srpskih komunista, uglavnom bivših boraca španske republikanske armije, aktivno uzima učešća u borbama koje je predvodila Komunistička partija Francuske.¹⁶ Za to vreme je predstavnik kraljevske vlade u Alžiru, u oslobođenoj francuskoj Severnoj Africi, Jovan Đonović bezuspešno pokušavao da izdejstvuje slanje jedne francuske vojne misije kod generala Mihajlovića. Iz razgovora De Gola i Đonovića iz aprila 1944. godine,¹⁷ pored pozivanja na

11 Генерал Михаиловић господину Петену, маршалу Француске, крај априла 1942, у: Драгољуб М. Михаиловић, *Рат и мир ђенерала*, I, Београд, 1998, стр. 217-219.

12 Генерал Михаиловић господину Пјеру Лавалу, француском најновијем колаборатеру Адолфа Хитлера, 2. мај 1942, у: Драгољуб М. Михаиловић, *Рат и мир ђенерала*, *op. cit.*, стр. 219-221.

13 Archives du ministère des Affaires étrangères (АМАЕ), série Guerre 1939-1945, sous-série Yougoslavie, 926, Direction politique, Note, 26. octobre 1942.

14 Миле Бјелајац, „Српско (југословенско)-француска војна сарадња у XX веку“, у Михајло Павловић, Јелена Новаковић (урс.), *Српско-француски односи 1904-2004*, Друштво за културну сарадњу Србија-Француска, Београд, 2005, стр. 305.

15 Charles de Gaulle, *Mémoires de guerre*, I-III, Paris, Plon, 1954-1959.

16 Миле Бјелајац, „Српско (југословенско)-француска војна сарадња у XX веку“, у Михајло Павловић, Јелена Новаковић (урс.), *op. cit.*, стр. 307.

17 Бранко Петрановић, „Југословенско-француски односи у Другом светском рату 1939-1945“, у Славенко Терзић (ур.), *op. cit.*, стр. 309-310.

staro prijateljstvo Francuza i Srba i mnogih iskazanih nerealnih ideja o budućnosti Balkana, proizilazilo je da Francuzima nije bio prioritet da šalju vojnu misiju Srbima niti da su za takav poduhvat imali dovoljno materijalnih sredstava. Prva francuska vojna misija stigla je na južnoslovenske prostore tek marta 1945. i u velikoj meri je delovala pod britanskim okriljem. De Golu, kao i mnogim Srbima, bilo je jasno da Francuska na kraju rata neće sama odlučivati o svojoj sudbini kao, uostalom, ni o srpskoj sudbini.

FRANCUSKA I SRBI U SFR JUGOSLAVIJI (1945-1991)

Mnogi istoričari smatraju da je pobeda na kraju Drugog svetskog rata poklonjena Francuskoj na osnovu njene prošlosti kao velike sile. Na kraju rata, u izmenjenim međunarodnim okolnostima, Francuska više nije predstavljala veliku silu u smislu u kome se na nju gledalo do 1940. godine. Anglo-američke armije su oslobodile Francusku i na čelu sa generalom Patonom razmišljale da idu na Moskvu. Sovjetska armija je držala Berlin i Istočnu Evropu. Srbija se, uz pomoć Sovjeta, oslobodila nacizma i postala jedna od federalnih jedinica u socijalističkoj Jugoslaviji.

Francuska i jugoslovenska komunistička partija do 1948. godine, važile su za najtvrdje staljinističke partije u Evropi. Njihovi članovi su brižljivo evocirali uspomene na zajedničko učestvovanje u Španskom građanskom ratu i nekritički veličali svoj doprinos pobedi nad nacizmom. Međutim, neposredno posle rata, odnosi između Francuske i Jugoslavije bili su opterećeni brojnim problemima koji su svedočili o nerazumevanju i udaljenosti dve strane. Odmah po završetku rata, trebalo je organizovati povratak u otadžbinu ratnih zarobljenika, što je predstavljalo posebno osetljivo pitanje zbog stava jugoslovenskih vlasti kada se radilo o nemačkim vojnicima poreklom iz Alzasa i dela Lorene, oblasti koje su ponovo pripale Francuskoj. Zatim, trebalo je pristupiti rešavanju spornog pitanja sudbine znatnih francuskih materijalnih dobara i finansijskih sredstava iz vremena Kraljevine Jugoslavije koja su nacionalizovana od strane novih vlasti. Nametala su se i pitanja vezana za francusko kulturno prisustvo u južnoslovenskim zemljama od pre rata naročito u vidu crkvenih privatnih škola koje je vlast bez pogovora zatvarala.

Od 1948. godine jugoslovenski komunisti su uveravali svoje francuske kolege da su u pravu zato što su se sukobili sa Informbiroom. Jugoslavija je zbog sukoba sa Informbiroom stekla nesrazmerno visok ugled ne samo na francuskoj levljici, već i na francuskoj desnici.¹⁸ Jugoslavija je bila Trojanski

18 Dominique Desanti, *Les staliniens*, Paris, Fayard, 1975.

konj u istočnom bloku, zemlja koja je trebalo da pokaže istočnom bloku da postoji i drugačiji put osim jedino proklamovanog puta diktiranog iz Moskve. Francuska je pratila svoje anglo-američke saveznike u podršci Jugoslaviji zato što je Jugoslavija trebalo da zabije klin u monolitnom komunističkom bloku.

Počevši od 1951. godine u narednih nekoliko godina francuska je isporučila Jugoslaviji značajnu količinu oružija i vojnog materijala u sklopu dogovorene tripartitne pomoći zapadnih zemalja.¹⁹ Učestale su i posete vojnih delegacija na najvišem nivou.²⁰ U međusobnim kontaktima, predstavnici dve armije pozivali su se ponekad na učvršćivanje „tradicionalnih veza između armija Francuske i Jugoslavije“ ne objašnjavajući pritom svu složenost i teškoće prelaska sa francusko-srpskih na francusko-jugoslovenske „veze“ kroz istoriju. U stvari, francuski vojnici su laskali prevelikim ambicijama i prenatlaženom ponosu jugoslovenskih komunista. Ipak, francuske diplomate i političari bili su znatno oprezniji u procenama od francuskih vojnih lica.

Slično periodu između dva rata, ali u potpuno novim međunarodnim okolnostima, moguće je razlikovati dve grupe Francuza u oblasti diplomatije i politike koji su se bavili Istočnom Evropom i Jugoslavijom.²¹ Prvu grupu činili su Francuzi koji su komunizam označavali kao najveći problem u Evropi i koji su isticali neophodnost zapadnog savezništva u borbi protiv tog problema. Oni su bili veoma oprezni i nepoverljivi prema Titu i socijalističkoj Jugoslaviji. Ovoj grupi pripadao je prvi posleratni francuski ambasador u Beogradu Žan Pajar (1945-1950) i već pominjani Rober Šuman, francuski ministar spoljnih poslova od 1948 do 1953. Drugu grupu činile su francuske diplomate koje su relativizovale pitanje ideologije i koje su, na osnovama uspomena na francusko-srpske odnose u prošlosti, želele da ponovo uspostave sa Beogradom tradicionalno jake bilateralne odnose. Iako stidljivo, oni su se nadali ponovnoj izgradnji posebno značajne uloge Francuske u Beogradu i Istočnoj Evropi, po cenu da Pariz svojom aktivnošću konkuriše anglo-amerikancima. Ovu grupu činili su ambasadori u Beogradu Filip Bode (od 1950. do 1954) i njegov naslednik Fransoa Kule kao i nekolicina funkcionera Ke D’Orsea u Parizu. Najveći interes za jugoslovensko iskustvo pokazivali su francuski socijalisti koji su 1952. godine poslali delegaciju na čijem čelu se nalazio Gi Mole, budući

19 Bojan Dimitrijević, „Zapadna vojna pomoć Jugoslaviji, 1951-1958“, *Istorija 20. veka*, 1(1996), Beograd, 1996.

20 Bojan Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO (1951-1957)*, NIC Vojska, Beograd, 2003, str. 94-97.

21 Georges-Henri Soutou, “La politique française envers la Yougoslavie, 1945-1956“, *Relations internationales*, no. 104, hiver 2000, p. 434.

predsednik francuske vlade. Ubrzo potom, u Beograd je doputovao i socijalista Žil Moš koji je o svom boravku ostavio jedno pisano svedočanstvo bez kritičkog duha.²² Sa druge strane, Tito je boravio u Parizu u maju 1956. neposredno pošto je levica sa Gi Moleom i Kristijan Pinoom odnela pobedu na izborima. Brojna srpska emigracija u Francuskoj dočekala je ovu posetu sa najvećim razočaranjem. Francuska policija je internirala nekolicinu Srba kako bi izbegla eventualne incidente. Međutim, samo mesec dana posle posete Parizu, Tito je posetio Moskvu i jasno se stavio na sovjetsku stranu čime je razbio iluzije mnogih Francuza koji su verovali u „progresistički“ jugoslovenski put. Razočaranje velikog broja Francuza potvrđeno je za vreme alžirskog rata, kada su francusko-jugoslovenski i francusko-srpski odnosi dostigli najniži nivo.²³ U to vreme, kao da je među jugoslovenskim komunistima postojala želja da se i pojedinačno sećanje na nekadašnje francusko-srpske veze simbolički ugasi. Na taj način se može objasniti svedočanstvo da je Tito namerno slao oružje alžirskom pokretu otpora brodovima među kojima je bio brod nazvan „Srbija“.²⁴ U slučaju da taj brod bude presretnut od strane francuske mornarice, kao da se Francuzima i Srbima monarhistima naseljenim u Francuskoj, na simboličkom nivou, želelo da pokaže da je prijateljstvo sa Srbijom u socijalističkoj Jugoslaviji završeno. Međutim, do jačanja međudržavnih odnosa Francuske i Jugoslavije dolazi za vreme pokreta nesvrstanosti. Ali, odnosi sa Jugoslavijom su više služili Francuzima za prikupljanje informacija o bivšim francuskim kolonijama koje su pristupile pokretu nesvrstanosti nego što su govorili o francusko-jugoslovenskim, a kamoli francusko-srpskim vezama.

Ovde bi ipak trebalo ukazati na jednu kulturološku crtu koja je opstala kod Srba u socijalističkoj Jugoslaviji a koja se može izvesti na osnovu dva veka francusko-srpskih odnosa. Radi se o jakobinizmu srpskih komunista. Ako postoji bilo koji događaj koji su srpski komunisti želeli da prisvoje od „pobeđene velikosrpske buržoazije“ kako su govorili, to je onda bilo sećanje na beskompromisnu borbu Srba tokom Prvog svetskog rata protiv „zavojevača“. Želja srpskih komunista verovatno je bila vezana za postojanu komunističku frustraciju zbog invazije iz inostranstva koja je vodila poreklo iz vremena strane intervencije protiv boljševičke revolucije, a koren se može tražiti i u francuskoj

22 Jules Moch, *Yugoslavie, terre d'expérience*, Editions du Rocher, Monaco, 1953.

23 Dragan Petrović, *Francusko-jugoslovenski odnosi u vreme alžirskog rata 1952-1964*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.

24 Предраг Симић, *Тито и НАТО. Успон и пад друге Југославије*, Новости, Београд, 2008, стр. 93.

revoluciji, u bici kod Valmija, kada već skoro pobeđeni francuski vojnici uzvikuju „živeo narod“ i preokreću ishod borbe protiv stranih osvajača u svoju korist. Ne treba zaboraviti da su Srbi u Beogradu vikali protiv Italije i pozivali da se ide na Trst kako bi podržali hrvatski i slovenački nacionalizam zaodenu u jugoslovensko komunističko ruho. Jakobinizam srpskih komunista prihvaćen je od strane jugoslovenskih komunista. Zato, 11. novembra 1968. godine, na pedesetogodišnjicu potpisivanja primirja u Prvom svetskom ratu, Jugoslovenska narodna armija rado maršira ispod Trijumfalne kapije u Parizu, koracima srpskih vojnika sa Soluna.²⁵ Za to vreme, u Beogradu, objavljena je knjiga na čijoj je naslovnoj strani Meštrovićev spomenik zahvalnosti Francuskoj u Beogradu,²⁶ knjiga u kojoj je francusko-srpsko prijateljstvo odjednom postalo francusko-jugoslovensko prijateljstvo koje je navodno bilo utemeljeno u vekovnoj istoriji i sećanju dva naroda.

Oslanjajući se na tradiciju jednog dela francuske elite koja je u Poljacima i Srbima videla snagu protiv svake vrste opresije, osamdesetih godina XX veka u Francuskoj se javila nada da će uz Poljsku i njenu „Solidarnost“, Srbi možda izvesti Jugoslaviju iz komunizma i krize u koju je zapala.²⁷ Ova retka francuska opažanja nisu bila potpuno neosnovana. Francuzi su se ipak ubrzo uverili da je u jugoslovenskom slučaju ta uloga pripala Slovincima i Hrvatima, a ne Srbima. Prve informacije o unutarpartijskom sukobu u Srbiji krajem osamdesetih godina XX veka u najtiražnijim i najuticajnijim francuskim medijima levog i desnog centra, karakterisale su opreznost i iščekivanje o tome kojim će pravcem krenuti srpski komunisti. Francuzi su se nadali da će to biti umereni, evolutivni, reformski pravac ka nekoj vrsti socijaldemokratije koja bi uticala na razvoj i ostalih delova bivše Jugoslavije.

Kao direktni rezultat percepcije Osme sednice CK SKS,²⁸ francuska javnost je, bez posebnih simpatija, imala pojam o najmanje tri grupe komunističkih

25 Чедомир Станковић, „Победнички дефиле савезништва“, *Политика*, 13. новембар 1968, стр. 4.

26 Михаило Б. Милошевић (приредио), *Француско-југословенско пријатељство. Педесетогодишњица победе у Првом светском рату, 1918-1968*, Београд, 1969.

27 На то указује неколико текстова у *Liberation*-у и *Le Monde*-у из октобра 1986 у којима се о Memorandumу SANU говори у смислу прве антикомunistичке манифестације у Југославији.

28 Stanislav Sretenović, „Francuski pogled na uspon Slobodana Miloševića 1987-1989“, u Momčilo Pavlović, Dejan Jović, Vladimir Petrović (urs.), *Slobodan Milošević: put ka vlasti. Osmi sednica CK SKS: uzroci, tok i posledice. Srbija 20 godina kasnije 1987-2007*, zbornik radova, knjiga 10, Beograd, Stirling, 2008, str. 256-266.

aktera- Stamboliću, Miloševiću i vojsci, pri čemu su argumenti Dragiša Pavlovića delovali najrazumnije. Međutim, ubrzo posle Osme sednice, pariski „Mond“ je otvoreno razlikovao „umerenu“ struju na čelu sa Ivanom Stambolićem i Dragišom Pavlovićem, čiji je uticaj na sednici odstranjen, i „tvrdu“ struju sa Slobodanom Miloševićem na čelu. Stavovi srpskih komunističkih lidera procenjivani su u odnosu na to kako su gledali na rešavanje „kosovskog problema“, koji je pored ekonomske krize smatran za najteži u Srbiji i bivšoj Jugoslaviji. U osnovi francuske percepcije nalazila se jedna brozovska matrica zasnovana na ugledu koji je socijalistička Jugoslavija imala na Zapadu, naročito na levlci, još od vremena sukoba sa Staljinom, ali i na gledištu da je Ustavom iz 1974. uspostavljena unutrašnja ravnoteža između republika i pokrajna. Milošević je delovao kao predstavnik „primitivnog“ marksizma i populizma i uzurpator evolucije Brozovog jugoslovenskog nasleđa ka demokratiji i liberalizmu. Veoma rano je shvaćen manipulativan i opresivan karakter Miloševićeve vlasti, a kultura 17 francuskog jakobinizma, laicizma i antiklerikalizma, koja je tokom XX veka evoluirala, ostala je potpuno nema na Miloševićeve pokušaje da je probudi i iskoristi za svoje političke ciljeve. Isto tako, i evropska politička orijentacija Francuske nije dovedena u pitanje zbog Miloševića. Miloševićev uspon nije podelio francusku javnost po tradicionalnom šavu političke borbe levice i desnice. Francusko javno mnjenje se podelilo tek 1991, kada je počeo krvavi rat u bivšoj Jugoslaviji, i to po pitanju da li treba vojno intervenisati protiv Savezne Republike Jugoslavije ili ne.

U ovom tekstu se nećemo baviti još uvek nedovoljno istraženim francusko-srpskim odnosima za vreme devedesetih godina XX veka kada je Francuska aktivno učestvovala u mirovnim i borbenim operacijama na prostoru bivše Jugoslavije. Ali, bićemo slobodni da damo nekoliko završnih napomena koje se odnose na uticaj dva veka francusko-srpskih odnosa na budućnost odnosa Francuske i Srbije.

ZAVRŠNE NAPOMENE: FRANCUSKA – STRATEŠKI PARTNER NA PUTU SRBIJE KA EU?

Mnogi narodi grade predrasude o „vekovnom“, „tradicionalnom“, „neraskidivom“ prijateljstvu sa drugim, najčešće većim, bogatijim i uticajnijim narodima. Pomenimo samo primer stereotipa o „večitom“ crnogorsko-ruskom prijateljstvu. Ipak, prijateljstvo je prvenstveno lična kategorija, a ideju o prijateljstvu među narodima gradi određena politička elita u konkretnim istorijskim okolnostima i sa jasnim ciljevima. Kada je reč o stereotipu o

francusko-srpskom prijateljstvu, neophodno je bilo odrediti i objasniti kada je i zašto on nastao, kako je upotrebljavan i kako je evoluirao tokom vremena. Međutim, saznanje o dva veka intenzivnih, bogatih i sadržajnih francusko-srpskih odnosa može da bude zalog u razvijanju u budućnosti tradicionalno dobrih odnosa između Francuske i Srbije. Malo je naroda u Istočnoj Evropi danas koji mogu da se pohvale tradicijom razvijenih odnosa sa Francuskom. U tom smislu, nedavni tragični događaj ubistva mladog francuskog navijača od strane huligana u Beogradu, ne bi trebalo da utiče na dalji razvoj francusko-srpskih odnosa.

Iako danas Francuska više nije velika sila u smislu u kom smo je definisali do 1940. godine, ona predstavlja jednu od najznačajnijih zemalja Evropske unije. Francusko-nemačko prijateljstvo je postalo stub i zamajac Evropske unije. U tom smislu možemo govoriti da je za Francuze odnos sa Nemačkom konstanta od 1945. godine. Sa druge strane, Srbija je slobodna, demokratska i nezavisna zemlja, kao što je to bila, u drugačijim međunarodnim okolnostima, u 19. veku, posle Berlinskog kongresa. Danas, dva veka francusko-srpskih odnosa predstavljaju duhovni kapital koji Srbi imaju kod Francuza i koji može da bude osnova za razvoj dobrih odnosa Francuske i Srbije u kontekstu evroatlantskih integracija. Pojam Zapadni Balkan u kome bi Srbija igrala značajnu ulogu, iako nije najsrećnije formulisan, francuska je kreacija. Ako se analiziraju izjave nekih evropskih političara i diplomata da će se sa Hrvatskom završiti proces proširenja Evropske unije na Balkanu, može se primetiti da Francuzi ovim stavovima često suprotstavljaju koncepciju Zapadnog Balkana. I taj pojam, u određenom smislu može da ukaže na postojanje izvesne konstante u francuskoj spoljnoj politici prema Srbima, ali u potpuno izmenjenim međunarodnim okolnostima u odnosu na one tokom 19. veka i do 1940. godine.

Dva veka francusko-srpskih odnosa ukazuju na neophodnost da se ti odnosi iz prošlosti postave u realne okvire, da se kritički istražuju, da se preciznom analizom objasne i da se stereotipi jednih o drugima razotkriju. A sve to da bi se ova dva naroda danas bolje razumela i da bi se Srbija našla na onom mestu koje joj, civilizacijski, kao jednoj evropskoj zemlji, ni boljoj ali ni gorjoj od drugih, i pripada.

ODABRANA LITERATURA

1. Aleksić-Pejković, Ljiljana, *Odnosi Srbije sa Francuskom i Engleskom 1903-1914*, Istorijski institut, Beograd, 1965.
2. Vinaver, Vuk, *Jugoslavija–Francuska između dva rata*, ISI, Beograd, 1985.

3. Grumel-Jacquignon, François, *La Yougoslavie dans la stratégie française de l'entre-deux-guerres (1918-1935)*, Peter Lang, Bern, 1999.
4. Duroselle Jean-Baptiste, *Le conflit de Trieste*, Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 1966.
5. Живојиновић, Драгољуб Р., *Невољни ратници. Велике силе и Солунски фронт*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
6. *La France et la Serbie du congrès de Berlin à la crise de juillet 1914*, actes du colloque franco-serbe de Strasbourg (1996), Revue d'Europe centrale, tome VII, n° 1 (1999).
7. Le Moal, Frédéric, *La France et l'Italie dans les Balkans 1914-1919. Le contentieux adriatique*, L'Harmattan, Paris, 2006.
8. *Les relations franco-yougoslaves dans l'entre-deux guerres (1918-1940)*, Etudes danubiennes, tome XXIII, n° 1-2 (2007).
9. Павловић, Михаило, Новаковић Јелена (приредили), *Француско-српски односи 1904-2004*, зборник радова, Друштво за културну сарадњу Србија-Француска, Београд, 2005.
10. Павловић, Стеван (приредио), *Књига о Француској*, Београд, 1940.
11. Petrović, Dragan, *Francusko-jugoslovenski odnosi u vreme alžirskog rata 1952-1964*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
12. Schuker, Stephen, *The End of French Predominance in Europe: the Financial Crisis of 1924 and the Adoption of the Dawes Plan*, Chapel Hill, University of North Carolina, 1976.
13. Sretenović, Stanislav, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, ISI, Beograd, 2008.
14. Терзић, Славенко (уредник), *Југословенско-француски односи*, зборник радова, књига 10, Историјски институт, Београд, 1990.
15. Hooper, Marie, *The Statesman's Burden: French Diplomats and the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenians 1918-1929*, University of Pittsburgh, 1999.
16. Cvetković, Lj. Vladimir, *Ekonomski odnosi Jugoslavije i Francuske 1918-1941*, INIS, Beograd, 2006.
17. Wandycz, Piotr, *France and her Eastern Allies 1919-1925*, Minneapolis University Press, 1962.

*Sretenović, S., Francusko- srpski odnosi u XIX i XX veku, MP 4, 2009.
(str. 536-558)*

Dr. Stanislav SRETENVIĆ

**FRANCO-SERBIAN RELATIONS IN THE 19TH
AND 20TH CENTURIES**

ABSTRACT

In this paper the authors deals with the evolution of the Franco-Serbian relations in European, regional and local contexts during the last two centuries. Two nations are characterized by material disproportion, geographic distance and cultural differences. Hence, the relations have been observed in their complexity and variations of intensity. Special attention is paid to versatile perceptions of the two nations, which have been influenced by the combination of political, ideological, economical and cultural factors in a given time. The author's conclusion is that due to reach tradition of the French-Serbian relations, the Serbs poses spiritual capital in France that is the base for further development of good relations between the two countries and two nations in the context of Serbia's European integrations.

Key words: France, Serbia, Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenians, Yugoslavia, Balkan, Southeastern Europe, inter-state relations, history of international relations, influences, perceptions.